

Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli

Social Capital Potential Of Family And Religion In Turkish Society

Mehmet Ali AYDEMİR*
Erhan TECİM**

ÖZET

Son dönem sosyal bilim tartışmalarının önemli konu başlıklarından biri olarak öne çıkan ‘sosyal sermaye’nin Türkiye özelinde geniş çaplı bir değerlendirmesi henüz yapılmamıştır. Ancak bu başlık altında çeşitli alanlarda ortaya konulan özel inceleme ve araştırmaların sayısında bir artışın olduğuna şahit olmaktayız. Türkiye toplumunun sahip olduğu potansiyel sosyal sermaye kaynaklarının başında gelen ‘aile’ ve ‘din’ yapısal olarak değerler hiyerarşisindeki yerini henüz yitirmiş görünmemektedir. Toplumun attığı önemi ‘Dünya Değerler Araştırması’(DDA) ve ‘Türkiye’de Aile Değerleri’ (TAD) gibi araştırmalardan elde edilen verilerle ortaya koymak bu yazının temel amacı olacaktır. Aile ve din kurumu diğer sosyolojik kurumlar arasında sosyal sermaye teorisine rahat bir şekilde eklenebilen bir kurumdur.

Sosyal sermayenin temelinde değerlerin, güvenin ve birlikte yaşamının olması bir anlamda aile ve din kurumunun rolleri ile örtüşmektedir. Bu açıdan aileyi bir etkileşim ağı olarak ele aldığımızda bu etkileşimde ortaya çıkan unsurların sosyal sermaye değerini ortaya koyabilmek önemlidir. Yine benzer şekilde din kurumunun bir etkileşimler ağından oluştuğunu ve bu etkileşimlerden ortaya çıkan sosyal sermaye unsurlarını ortaya koyabilmek önemlidir. Bu çalışmada aile ve din kurumunun sosyal sermaye üretilebilirliğine ilişkin bütün detayların incelenmesine ve ortaya koyulmasına imkan yoktur. Ancak bu konuda bir farkındalık kazandırabilecek ölçüde vurgular yapılmaktadır. Sosyal sermaye teorisi diğer teorilerden farklı olarak toplumu daha çok etkileşim ağları ve biraradalık üzerinde değerlendirmektedir. Sosyal uyumun ortaya çıktığı, güvene dayalı ilişkilerin olduğu ve biraradlığın yaşandığı toplumlar sosyal sermaye stoğu yüksek toplumlar olmaktadır. Sosyal sermayenin nasıl üretileceği ve nasıl sürdürülebileceği ayrı tartışma konularıdır. Böyle olmakla birlikte bu soruların cevabını vermede aile ve din kurumunun hem yapısal unsurları hem de etkileşim örüntüleri kolaylık sağlamaktadır.

Sosyal sermaye çalışmaları oldukça yeni bir alandır ve Türkiye örneğinde daha fazla ve farklı perspektiften çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Yani, yerli bir perspektife ihtiyacın olduğunu ifade ederken aynı zamanda evrensel bakış açısının da kaçınılmaması gerektiği vurgulanmalıdır. Diğer yandan Aile ve din kurumu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak sosyal sermaye ekseninde yapılan çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Aile kurumuna ve din kurumuna dair sosyal sermaye teorisi bağlamında yapılacak tahlillere ihtiyaç olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu çalışma katkısı azda olsa böyle bir kaygıyla ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Aile, Din, Değerler, Türkiye
Çalışmanın Türü: Araştırma

ABSTRACT

A large scale assessment of the case of social capital, which is one of the most important topics of social science, has not been discussed in Turkey yet. However, we are witnessing that there is an increase in the number of special examinations and investigations. under this heading set out in the various areas. From the beginning of the potential sources of social capital owned by the society in Turkey ‘family’ and ‘religion’ as structural place in the hierarchy of values does not seem to have lost their position yet. The main objective of this paper will be determination of the importance that the society refers with ‘World Value Survey’ (WVS) and ‘Survey of Family Values in Turkey’ (FVT).

The institutions family and religion can easily articulate to social capital theory among other social institutions. Values on the basis of social capital overlap trust and a sense of living together that are consistent with the roles of family and religious institutions. In this respect, when we consider the family as an interactive network of elements, that occurs in this interaction, the determination of the value of social capital gains importance. Likewise, the institution of religion consists of a network of interactions hence these interactions are important to elucidate the elements of the social capital. In this study, it is impossible to generate social capital for the institution of family and religion and to call attention to the examination of all the details. However, it is emphasized that the awareness of this issue can be done.

Unlike other theories, the theory of social capital considers the society in the context of networks and coexistence with society. The societies in which social cohesion emerges, trust-based relationships and coexistence make these societies have a high stock of social capital in communities experiencing forms. How to produce social capital and how it is sustained issues are separated to discuss. However the answers to these questions provide convenience in making family and religion institutions as well as the interaction patterns of structural elements. Even if many researchers are not aware of what is called social capital forms of interaction are based religion institution, the institution of the family is a fact that it is the practitioner. Every proposition can have missing parts and they can be incorrect. The missing part of this proposition is that religion institution does not contribute in

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi

every condition to social capital stock in a positive way. Although religion has unifying and adaptive features which are located between the followers of the group and vice versa, it can serve as the perception of non-and intra-group members. Such a perception of religion as a theological sources of their own may not be essential. But, intensive interaction with each other can transform this activity as making other for outside the group against followers. Religion and social capital and the religion have been ignored in studies of foreign literature, in this context it was tried by considering negated the beneficial effects. Whereas the positive effects of religion and religious structures in society are expressed in a way that highlighted fairly by classic sociologists. On the other hand, it is known that religion gives importance to solidarity and coexistence. None of religions does not contradict and act contrary to these values. The contribution of the family to social capital begins with its presence for continuing the relationships within the family and it can be traced back to relations of kinship. According to Bourdieu, family is the main determinant and motivation of social capital. Family, which is located in the heart of the interaction all corporate to pave the way for individuals to be a subject, offers a model for the others to enter in every type of interactions. Social environment and social heritage of the family constitute an important area of habitus for the family members. Thus, the quality and contribution of the social capital to the members of the family will develop to extent of habitus sphere.

When Turkey case is examined it can easily be seen that there is obvious lack of research across the country. The data related to Turkey can be reached from World Values Survey (WVS). When this survey is taken into consideration trust level, the level of social capital and the level of civic participation are very low in Turkish society. In this study, data from the World Values Survey 2007 is based. There are two indicators of social capital analysis, the first is the overall level of trust and the other one is participation of civil organizations. According to a survey in 2007 to while the level of trust is 4.9% in Turkey, the level of active memberships to civil organizations is 1.27%. These indicators are signs that Turkey is considered to have relatively low levels of social capital.

On the other hand the power of family and the value given to the family remain in very high percents. The importance of family in lives of individuals around the world remained 86.7%, while the percent for this indicator is 97.7% for Turkey. Whereas, the level of trust for family across the world is 74.3% the percent is 95.6% for Turkey. Similarly, the emphasis on family and the values learned in the family play an important role in the production of social capital and it is consolidated that the family is more important in Turkish case.

In terms of religion, while the importance of religion in the lives of individuals throughout the world was 46.4%, it was 74.6% for Turkey. However, Turkey's level of religiosity (81.0%) remained considerably higher than the percents of the world average (67.5%). It can easily be seen from the findings religion has a great influence on individuals. According to research conducted by TÜSEV the 50.9% of the people are located in this action for religious reasons to give donations and grants for other people. In addition, the percent of people who give fitre was 79,3% whereas the percent of people who give zekat was 39,9%. According to these findings, religion as a source of social solidarity and assistance has a positive effect in entirely religion based charities.

As a result, social capital researches are a relatively new area for Turkey, it seems to be a need for a sample of more and different perspectives in this field. So, it is crucial to emphasize a universal perspective when there is a need for a local perspective. On the other hand many studies have been conducted on family and religion. However it is seen that there is a need for studies which are conducted in social capital axis. There is a necessity to emphasize that there is a need of analysis in the context of social capital theory for family and religion. This study was done by this motive even its contribution is less.

Keywords: Social Capital, Family, Religion, Values, Turkey

The Type of Research: Research

1- Giriş¹

Son dönem sosyal bilim tartışmalarının önemli konu başlıklarından biri olarak öne çıkan 'sosyal sermaye'nin Türkiye özelinde geniş çaplı bir değerlendirmesi henüz yapılmamış olmasına rağmen çeşitli alanlarda ortaya konulan özel inceleme ve araştırmaların sayısında bir artışın olduğuna şahit olmaktayız. Türkiye toplumunun sahip olduğu potansiyel sosyal sermaye kaynaklarının başında gelen 'aile' ve 'din' yapısal olarak değerler hiyerarşisindeki yerini henüz yitirmiş görünmemektedir. Toplumun atfettiği önemi 'Dünya Değerler Araştırması'(DDA) ve 'Türkiye'de Aile Değerleri' (TAD) gibi araştırmalardan elde edilen verilerle ortaya koymak bu yazının temel amacı olacaktır.

Türkiye'de sosyal sermaye kaynağı olarak bugüne değin ihmal edilmiş bir alan, aile ve din ekseninde gelişen sosyal ilişkiler ve yapılarıdır. Aile ve din hemen her düzeyde yakın sosyal ilişkilerin kaynağı olarak birlikteliğe vurgu yapar. Böylece toplumun en temel iki kurumu olarak önem kazanır. Toplumlarda yaşanan çözülme ya da çöküşün diğer unsurların yanı sıra söz konusu iki kurumda yaşanan toplumsal değer kaybı ile ilişkili olduğu bir gerçektir. Putnam'a göre aile de (Putnam 1995:73), dini kurumlar da (Putnam 2000:65-69) ciddi bir sosyal sermaye değeri taşıır.

Türkiye toplumu için hemen her fırsatta vurgulanan dinsel inançların ve aile bağlarından neşet eden sosyal sermayenin güçlü olduğu retoriği çeşitli çalışmalarca da tespit edilmektedir (Şan, 2007: 299). Dünya değerler araştırmasının Türkiye'ye ilişkin bulgularadığı en çarpıcı tespitler yine bu iki kuruma ilişkin

¹ Bu makale 15-16 Mayıs 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen Ulusal Aile Sempozyumunda aynı başlıkla sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

olanlardır. Türkiye’de aile ve din toplum tarafından oldukça önemli kabul edilmektedir. Şüphesiz din ve ailenin bireyler için taşıdıkları önem, merkezine aileyi ve dini alan formel kurumların tesisini de beraberinde getirecektir.

Türkiye’de toplumsal bölünmelerin -aynı zamanda yakınlaşmaların- çoğunlukla din, etnisite ve mekânsal yakınlıklar gibi geleneksel farklılaşma kalıpları üzerinden gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Putnam’ın (2000) sosyal sermaye tasnifinden hareket edilecek olursa, Türkiye’de yakın toplumsal ilişkilerden neşet eden bağlayıcı sosyal sermayenin (*bounding social capital*) rezervlerinin yoğun olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte, bağlayıcı düzeyde yakın sosyal ilişkilerin derinliği ve çerçevesi kendine dışsalıklar inşa ederek ya da kendini dışsallaştırarak özel alanlarda toplumsal zemini ayrıştıran bir unsur olarak olumsuz çağrışımlara da sahip olabilir.

Ancak bağlayıcı sosyal sermaye her şartta olumsuz sonuçlar doğurmaz ve bu tür sosyal sermaye bağlamında kurulan organizasyonlar da kendi içinde çeşitlilik arz edebilir. Daha başka bir ifadeyle alternatif bir perspektiften bağlayıcı sosyal sermaye olarak tanımlanabilen güven ve sadakat temelinde kurulan sosyal ilişkiler aynı zamanda farklı sosyal bağlamlara tahvil edilerek -ticari ilişkiler, sosyalizasyon, yardımlaşma ve dayanışma, vb- toplumun geneli için ortak fayda üretebilme potansiyeline de sahip olabilir. Bu bağlamda bir sosyal sermaye biçimi olarak aile şirketlerinin ticari başarılarına, yoksulluğun azaltılmasında inanç temelli organizasyonların rolüne ve yine inanç temelli organizasyonların siyasal ve sosyal toplumsallaşma üzerindeki etkisine değinen geniş bir literatür oluştuğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

2- Sosyal Sermaye Nedir?

İnsanlar doğaları gereği, en temel dürtüleri ve içgüdüleri ile onları topluluklar olarak bir arada tutan ahlak kuralları oluşturmaya iten sosyal varlıklardır. İnsanların doğal hali, Thomas Hobbes’un tasavvur ettiği gibi “herkesin herkese karşı olduğu” bir savaştan ziyade, çok sayıda ahlak kuralına dayanan düzenli bir sivil toplumdur. (Fukuyama 2009: 21.) Bu zaviyeden bakıldığında toplum, karşılıklı bir ilişkiler ve değerler alanına işaret eder. Şu halde ortak yaşamın birtakım ilkeler üzerinden tezahür etme zorunluluğu kaçınılmazdır. Bu bakış açısı ilk elde toplumu ilişkiler üzerinden anlamaya odaklansa da, ilişkilerin gerçekleşme zemini olarak değerler, normlar, kurumlar, gelenekler ve davranış örüntüleri gibi, topluma hayatiyet kazandıran unsurları önemser.

Sosyal ilişkilerin gücüne yapılan vurgu ile anlaşılmaya çalışılan sosyal sermaye yaklaşımı insani ilişkileri en geniş anlamıyla toplumsal gelişmenin ve dinamizmin kaynağı olarak görme eğilimindedir. Yakın dönemli çalışmaların kavrama ilişkin vurguları bireylerin sahip (dâhil) olduğu ağlar (Lin, 2001), genel ve bireysel güven düzeyleri (Coleman, 1988; 2000; Fukuyama, 2005), sivil ve siyasal katılım oranları (Putnam 1995, 2000), toplumsal değerler ve aile (Fukuyama, 2009), kolektif eylem (Ostrom ve Ahn, 2009) gibi daha özel alanlara çekilmiştir. Bu çalışmalar kavramın kapsamını kısmi farklarla ifade gayretinde olsalar da, hepsinin ortak noktası sosyal ilişkilerin barındırdığı potansiyel güce işaret etmeleridir.

Sosyal sermaye en geniş anlamda sosyal ilişkilerde yerleşikleşmiş, bir toplumun ortak hedef ve beklentilerini gerçekleştirmek üzere her an aktive edilebilir potansiyel gücüne işaret eder. Toplumsal yapıyı her an yeniden kurmanın bir imkanı olarak ilişkiler, herhangi bir kurumsal çatı altında olsun ya da olmasın sürekli bir bağlılığın kurulduğu, değerlerin yeniden inşa edildiği, kişiler arası mütakabiliyet yasalarının ve ilkelerinin işlerlik kazandığı, işbirliği ve dayanışma gibi güven esaslı birlikteliklerin kurulduğu bir sosyal sermaye potansiyelini barındırır. Sosyal sermaye bir bakıma topluma ya da topluluğa ortak bir benlik inşa eden, birey ve toplum/topluluk arasındaki bağı güçlendiren esaslı unsurun adıdır. Sosyal sermaye ile ifade edilen şey toplumsal yapının temel esprisi olarak kabul edilebilir. Tocqueville’nin (1994) deyişiyle bu “birliktelik sanatı”dır, insanları bir arada tutan, düşüncelerini sağlayan, ortak değer ve algılamalar inşa eden, sorunların çözümünde ortak hareket edebilme kabiliyetini geliştiren, bağlılık ve dayanışmanın temellerini inşa eden esas unsurdur. Toplumun ontolojik gerçekliğidir.

Oysa yaşadığımız dünyanın belirginleşen problemlerinden biri olarak, birçok düşünürün dile getirdiği gibi, toplumsal yapıların çözülmesi, insanların kendilerini yaşadıkları toplumun bir parçası gibi görme eğilimlerinin giderek zayıflaması, bu temel esprinin göz ardı edildiğinin bir göstergesidir. Aktif, katılımlı yurttaşlık anlayışının, yerini bireysel ve kendi mahremiyet alanına çekilmiş insan tipolojisine bırakması

yaşadığımız zamanın üzerinde durulması gereken sorun alanını oluşturmaktadır. Toplumun geneline ilişkin kendini sorumlu gören, kendi mutluluğu ile toplumsal beklentileri mezcedebilen birey tipinden, mahremiyet alanına çekilen ve kendini yalnızlaştıran, toplumsal ilişkilerden kendini soyutlayan yahut rutinleşmiş eylem kalıplarına kendini gizleyen birey, yaşadığımız dünyanın yeni bir resmini veriyor.

Bu bağlamda dikkat çeken bir kavram olarak sosyal sermaye, yaşadığımız zamanın toplumsal yapısına ilişkin analizlerde ve günümüz toplumlarında yaygınlık kazanan güvensizlik durumunu anlamada pek çok sosyal bilimci ve araştırmacı için temel önemdedir. Günümüzde bireyi aşan ahlâk dışılık ve güvensizlik sorunu toplumsal yapılar için kendini bir çöküşün adresi olarak göstermektedir. Bu karamsar tablonun batılı düşünürler tarafından -özellikle Robert Putnam'ın *Yalnız Başına Bowling: Amerikan Toplumunun Çöküşü ve Yeniden Canlanması* (2000) ve Francis Fukuyama'nın *Büyük Çözülme* (2009)- dile getirildiği çalışmaların sayısı hızla artarken, problemin çözümüne yönelik öneriler; güvenin yeniden tesis edilmesine, sosyal sermaye rezervlerinin yükseltilmesine ve değer temelli insani ilişkilerin canlandırılmasına dayanmaktadır. İnsani ilişkilerin güvensizlik üzerine kurulması, toplumsal düzenin devamını sağlayan dayanışmacı ve biz duygusunu vurgulayan değerlerin yerini; ben merkezli, hazzı ve bireysellikliği vurgulayan değerlere bırakması ile insani varoluşun ve birlikte yaşamının ilkeleri üzerine yeniden düşünmeyi sosyal bilimler için zorunlu kılmaktadır (Aydemir, 2011;10-11).

Sosyal sermaye özetle '*ilişkiler önemlidir*' yargısına yaslanır. Bu kısa cümle aynı zamanda toplumsal yapıyı inşa eden bireylerin, eylem, duyumsama ve anlam düzeyinde ortaya koydukları bu bütüncül yapının nasıl önem kazandığını da göstermektedir. İnsan doğası gereği, birliktelikler ve ağlar kurmakta, böylece hayatını kolaylaştırma ve sürdürme adına bu ağların içerisinde var olmaktadır. Bu birliktelikten ortaya çıkan iletişim ağları, ortak değerlerin yaratılması ve aktarımı için hayati bir görevi yerine getirir. Bu anlamda "insanların iletişim ağları, onların hedeflerini sürdürmelerine izin veren ve aynı zamanda toplumu bir arada tutmaya yardımcı olan daha geniş ilişkiler ve normlar kümesinin bir parçası olarak görülmelidir" (Field, 2006: 4). Bu görüş, Coleman ve Putnam gibi düşünürlerin kavrama ilişkin yaklaşımlarının da merkezinde yer alır.

Kavrama ilişkin ilk dikkat çekici açıklamalardan birine sahip olan Coleman'a göre sosyal sermaye teorisi (1988) temelde iki boyutta ifadesini bulur, birincisi aile merkezli; ikincisi ise sosyal ilişkiler merkezlidir. Ancak vurgulanması gereken bir husus olarak Coleman, geleneksel toplumsal yapılara haiz sosyal ilişki ve sosyal kontrol mekanizmalarının zamanla yeni biçimlerde ve kurumlara yüklenmiş halde ortaya çıkmasını sosyal sermaye biçimindeki değişimin en önemli unsuru sayar. Sosyal ilişkilerin zaman içerisinde geçirdiği dönüşüm kuşkusuz birçok bakımdan geleneksel ile kopuşu getirdi. Bu kopuş hem aile ve din gibi ile gibi temel kurumsal birlikteliklerde hem de bu iki temel kurumun dışında daha kapsayıcı ticari ilişkiler, komşuluk ilişkileri, eğitim ilişkileri vb. gibi geniş ölçekte sosyal kurumlarda ve örgütsel ilişkilerde görünür oldu. Coleman'ın sosyal ilişkilerde *erosyon* olarak ifade ettiği bu kopuş süreci aile ve yakın sosyal ilişkilerde olduğu gibi sosyal kontrol mekanizmalarında da aynı düzeyde etkiler bırakmıştır (Coleman, 2000: 9). O, sosyal sermayeyi işlevleri ile tanımlama eğilimindedir. Bireyler için sosyal ve yapısal kaynakların işlevselliği sermaye olarak, dahası sosyal sermaye olarak görülebilir (Coleman, 2000: 302). Bu işlevler biçimindeki sermayeyi "bir aktör için ulaşılabilir olan özel kaynaklar bütünü" olarak tanımlar. Bu tanımlama ile temelde iki ana eksende "sosyal yapının bazı boyutlarının tamamını içeren" ve "yapı içerisindeki eylemcilerin -kişi veya tüzel aktörler- bazı eylemlerini kolaylaştıran varlıkların çeşitliliği" kapsamında anlaşılması gerektiğini düşünür (Coleman, 2000: 302; 1988: 98). Bu anlamda sosyal sermaye'nin bireylerarası ilişkilerden beslenen, ortak zeminde inşa edilen sosyal ilişkilerden mülhem bir toplumsal güce işaret ettiği görülür.

Kavramın bir diğer önemli ismi olan Putnam açısından ise sosyal sermaye teorisinin ana fikri, en açık ve öz olarak "sosyal ağların değerli olduğu" (2000: 19) tezi üzerinden inşa edilir. Sosyal ağlar canlı bir sivil toplumun varlığına işaret eder. Canlı bir sivil toplumun ortak iyinin/faydanın elde edilmesindeki rolü, kolektif eylem imkanını artırması açısından önemlidir ve bu durum bizatihi insanları birbirine bağlayan gerekçenin kendisi olur. Kısaca ifade etmek gerekirse; kolektif eylem ve karşılıklılık ilkesi toplumsal ilişkilerin ortak faydaya dönüştürülmesi anlamında Putnam için sosyal sermayenin en önemli unsurları arasında yer alır. Sosyal sermayenin bir çeşidi olarak güven, Putnam'ın önemle üzerinde durduğu bir diğer toplumsal unsurdur. Sosyal ilişkilerde mütakabiliyet esasına dayalı olarak inşa edilebilen güven, işbirliği gibi kolektif eylemlerin tarafları için kolaylaştırıcı unsurdur. "Güven işbirliğini kolaylaştırır" (Putnam, 2000, 21). Yani sıra Putnam için sosyal sermayenin anlaşılmasında vurgulanması gereken en önemli ayırım; Bağlayıcı

[Bonding] (veya dışsallaştıran) ve Köprü oluşturan [Bridging] (veya içeren) sosyal sermaye türleridir (Putnam, 2000: 22). Bağlayıcı sosyal sermaye seçkin kimlikleri desteklemek ve homojenliği sürdürmek eğilimindedir; köprü oluşturan sosyal sermaye ise çeşitli sosyal bölümler içinden insanları bir araya getirme eğilimindedir (Field 2006: 45). Sosyal ağlar üretme gücüyle çeşitli toplumsal kurumlar ve unsurlar insanları için birleştirici ve kaynaştırıcı olmaları yanında, ayrıcı ve tasnif edici özellikleriyle de anlaşılabilir. Söz gelimi ‘din’ tam da böylesi bir duruma karşılık gelecek özellikler ihtiva eder. İnananlar ve inanmayanlar olarak insanları bölen, tasnif eden, ayrıştıran tarafla, sınır tanımaksızın insanları ortak idealler ve anlamlar etrafında organize edebilen dinler her iki türde sosyal sermayenin doğal kaynağı olarak incelenebilirler.

Son olarak Fukuyama sosyal sermaye ile sosyal değerler, ekonomik gelişme ve sivil toplum gibi konularda detaylı çözümler yaparak diğer düşünürlerden bazı noktalarda farklı bir yaklaşımı dillendirir. Sosyal değerleri ahlâka ve güvene dayalı olarak açıklama gayretinde olan Fukuyama için sivil toplumun anlamı bu değerlerle bezenmiş bir toplumsal düzeni imler. Ayrıca aile ve akrabalık gibi yakın sosyal ilişkilerin ekonomik kalkınmaya olan katkılarını, din ve ahlâk gibi hem değerler hem de ahlâk/etik alanına ait sosyal unsurların eşliğinde inceler. Fukuyama için güven, değerler ve ahlak gibi unsurlar önemli bir sosyal sermaye biçimidir. Toplumu bir arada tutan bu asli unsurların yaşadığımız dünyada hızla erozyona uğradığını dile getiren Fukuyama, “Aşırı bireycilik kültürünün toplumsal normlar alanına taşarak neredeyse bütün otorite unsurlarını aşındırdığını ve aileleri, mahalleleri ve ulusları bir arada tutan bağları zayıflattığını düşünür” (Fukuyama, 2009: 20). Bir arada olma duygusunu sağlayan ve insanları birbirleri ile dayanışma içinde tutan değerlerin ve ahlâki kuralların yıpranması günümüz dünyasının temel söylem dilini oluşturan özgürleşme ve sınırları yıkmaya söylemi ile mümkün olmuştur.

2- Aile, Din, Değerler ve Sosyal Sermaye

Aile ve din toplumsal yapıya hayatîyet kazandıran iki önemli kurumdur. Toplum için olan değerler, süreçler ve yapılar için önemli birer kaynak olduğu her iki kurum için üzerinde hem fikir olunan özelliklerindedir. Bu bağlamda her iki kurumu ortak bağlamlarda ele almak mümkündür. Öyle ki, doğası gereği toplumsal değerlerin üretilmesi ve korunması işlevini üstlenen bu iki kurumun, benzer bir kutsiyet halesiyle çevrili olması buna işaret eder. Kutsallık üreten bir kurum olarak dinin tesiri ailenin gerek oluşum sürecinde, gerekse üyelerine yüklenen sorumlulukları ve anlamları ile kutsallaştırılmasında görülebilir. Sözgelimi ailenin asli üyesi olarak annenin konumu özellikle İslam dininin referansları ile düşünüldüğünde kutsiyet derecesinde belirginleşir.

Aile ve din arasındaki bu ilişki değerler üzerinden daha açık görülebilir. Kısaca, olan ve olması gereken arasında bireylerin tercihlerine yön veren asli unsur olarak değerler, olumlu ve olumsuz yüklemelerle insan öznenin eylemini belirler (Cevizci, 2002: 248). Başka bir ifadeyle toplum ve birey için referans çerçevesi oluşturur. Toplumsal ilişkilerin kurulması için bir bağlam inşa eder. Biçim ve içeriğin eşdeğer ölçütlerle insan eyleminde kurgulanmasını sağlar. Böylelikle değer ile ifade edilen şey toplumu inşa eden, eyleme biçim ve anlam kazandıran kapsayıcı bir gerçekliğe dönüşür. Aslına bakılırsa böylesi geniş ölçekte anlaşılmaya çalışıldığında toplumsal değerlerin kaynağı nedir sorusu devreye girer. Toplumsal tecrübenin, yaşama pratiklerinin ve gündelik hayatın olağan akışının toplumsal değerlerin üretilmesinde bir kaynak olması düşünülebilir. Ancak değerler gerçek ifadesini aşkınlıkta bulur. Somut bir göstergeler dizgesine indirgenemeyen değerleri toplumsal pratiğin içerisine çeken dinin referans gücüdür. Zira her iki gerçekliği birbirine meczeden asli unsur ‘ideal’ olanı betimlemeleridir. Değerler bireylere, doğru ve yanlış ayrımı, iyi ve kötü seçenekleri yahut beğenme ölçütleriyle idealize edilmiş bir toplum tasavvuru sunar. Toplumsal beklentinin bireylerce kabullenilmesine çalışır. Değerlerin bireylerin dünyasında karşılık bulması onların yaşadığı toplum ile barışık olduğunun da bir göstergesidir. Bu noktada din ile değerler ayrışır. Zira din inananlarına sunduğu seçenekler ile doğrunun, iyinin, sevabın ölçütlerini ve gereklerini verirken, sakınılması gerekenleri de vaaz ederek, onları belirli bir eksenin içine çekmeye çalışır. Bir bakıma kendi gerçekliğini kurmanın peşindedir.

Aile ve Sosyal sermaye

İdeal toplumsal yapının inşasını önceleyen bu iki asli unsurun karşılaşma alanlarından biri de ailedir. Her ne kadar aileyi kendi gerçekliği içinde anlamak, sınırları daha geniş bir alana tekabül eden bir açıklama

imkânına zemin hazırlasa da, din ve değerlerin karşılaşma alanı olarak aile önemli bir yapıdır. Aile bir kurum olarak başlıca bir toplumsal aktördür. Üyeleri, ilişkileri, işlevleri ve toplumsal bağlamları ile anlamının ötesinde aile, ontolojik olarak değer yüklü bir toplumsal aktördür. Toplumsal bir temel birim olarak ailenin önemi, topluma dair olanın ilk elde hayatîyet kazandığı alan olmasındandır. Yalnızca değerlerin yaşatılması ve aktarılması ile değil, aynı zamanda küçük bir grup olarak aile üzerinden toplumsal ilişki ve etkileşim biçimlerinin üyelerince üretilmesi, aktarılması ve korunmasıdır. Böylelikle toplumsal inşa eden unsurların ilk elde kaynağı ailedir. Bir nevi barınaktır. Dikeçligil'in (2012: 24) ifadesiyle; bireylerin sosyal varlık olmayı öğrendikleri ilk etkileşim ağı olması nedeni ile aile, bireysel hayatlar ve toplum için en temel kurumdur. Toplumun sağlıklı yeniden inşasına imkân tanıyan pek çok değer ve referans kodları hiç kuşkusuz ki, aileden bireye aktarılır. Sağlıklı bir aile ortamının bireyin gelişimine ve dolayısıyla toplumun inşasına olan etkisi yadsınmaz bir gerçektir.

Birey ve toplum arasındaki ilk bağlanma mekânı olarak aile, üyelerinin sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirebilmesi, kolektif eylem potansiyelini açığa çıkarabilmesi, normların ve kuralların içselleştirilmesi, sosyalleşmesi ve değerler alanına dâhil olabilmesi için önemlidir. Dahası toplumla kurulan ilişkinin varoluşsal bir zorunluluğa taşınması, yani bir bireyin kendini var edebilecek değer, anlam ve ahlaki içselleştirebilmesi, ilk olarak aile üzerinden gerçekleşeceği için önemlidir. Tam da bu noktada aile ve sosyal sermaye bir arada anlam kazanır. Birey toplumu önce aile de keşfeder, tanır, içselleştirir. Aile, insanın toplumdan bağımsız olamayacağını en güzel ifadesidir. Ailenin toplum için önemi, ona iliştilen anlamın bireylere aktarılması, üyelerince paylaşılması, yeni sosyal ağlar üretmesi, yeni bağlamlar ve etkileşim alanları kurabilmesi dahası gerçeğin yeniden üretilmesine katkı sunması ile mümkün olur. Bu anlamda aile dinamik bir süreçtir.

Ailenin sosyal sermaye unsuru olarak dikkat çekilmesinin bir gerekçesi de akrabalık, kardeşlik, evlilik ve komşuluk gibi ortak eylem alanları, toplumsal kontrol ve meşrulaştırma sistemleri inşa ediyor olmasında yatar. Bu bağlamın en önemli sonucu güven olarak topluma yansır. Aile güven üretir. Üyelerinin sahipleneceği, paylaşabileceği, ortak faydaya yönelik işlerlik kazandırabileceği güven duygusunu üretir. Güven ise sosyal sermayenin asli unsurudur. Güven duygusu ile ailede tanışan bireyin, toplumsal sorumluluklarının bilincine varması, sosyal çevresi ile olan işbirliği ve ortak eylem geliştirme kapasitesini artırması onun sosyal sermaye potansiyeline yansır. Güven inşa etme gücü ailenin kendisine içkin bir değerdir. Aile, üyeleri arasındaki bağın gücü nispetinde güven inşa eder. Dağılmış, tek ebeveynli, birliği temelden sarsılmış ve üyelerine sağlıklı gelişim ve paylaşım ortamı sunamayan ailelerde yetişen bireylerin bu güven duygusundan mahrum kalmaları toplumsal problemlerin kaynağı olarak kendini gösterecektir.

Aile ve sosyal sermaye ilişkisine bir başka ufuk açıcı isim olan Bourdieu aileyi 'kolektif özne' olarak görür. Ona göre; aile, basit anlamda bireyler toplumu değildir aksine üyelerine tek bir vücut gibi hareket etme gerekliliğini hissettirir (Furstenberg, 2012: 57). Bourdieu'nun aileye toplumsal bir aktör olarak rol atfetmesi toplumsal yapı içindeki önemini vurgular. Bu anlamda üyelerinin eylem ve anlam kodlarını belirleyen aktif özne olarak aile, sosyal sermayenin belirleyicisi, motivasyon kaynağı olur. Bireylerin toplumsal eylemlerine referans kaynağı olarak aileyi ve aile değerlerini görmesi, ona önem atfettiğinin bir göstergesidir. Kolektif özne olarak aile aynı zamanda dayanışma, ortak hareket edebilme, işbirliği, sosyal ağlar geliştirme potansiyelini vurgular.

Ailenin toplumsal alandaki rolü atfedilmiş değer ve sosyal itibar geliştirilmesi ile de anlaşılabilir. Bir nesep bağı ile geçmişin birikimini toplumsal itibar/saygınlık sürekliliği içinde üyelerine ve yakın çevresine taşıyan aile, bizzat sosyal sermayenin kaynağı ve taşıyıcısı rolünü üstlenir. Bourdieu'nun (2002) sermaye biçimleri üzerine kaleme aldığı yazısında vurguladığı bu önemli özellik sosyal sermayenin miras yoluyla üyelerine tevarüs etmesidir. Üyelerinin sosyal itibarını, kimlik ve kültürünü, toplumsal ilişki ve etkileşim alanlarını belirleyebilme gücü ile aile geleneksel toplumlar için önemli bir referans çevresidir. Geçmişte seçkinlik kaynağı olarak ya da bağlanma biçimleri üretmesiyle aile, kimliğin üretilmesinde önemli bir unsur olarak görülüyordu. Geleneksel toplumlardan bugüne gelindiğinde ailenin bu gücünün zayıfladığını ifade etmek yanlış olmasa gerekir. Zira toplumsal itibarın ve seçkinliğin belirgin kaynağı olarak farklı unsurların moderniteyle birlikte ortaya çıkması, aile temelli sosyal sermayenin de kısmen zayıfladığının bir göstergesi olarak algılanabilir.

Aile üzerinden inşa edilen saygınlığın, güvenin ve kolektif eylem alanlarının farklı toplumsal ve bireysel amaçlar için kullanılabilir bir değeri vardır. Sosyal sermaye kaynağı olarak aile, üyelerinin hedeflerinin ve ihtiyaçlarının gerçekleştirilmesinde yahut karşılaşılan sorunlarının giderilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Aile üzerinden siyaset, ekonomi, eğitim, eğlence gibi temel kurumsal alanlarda açığa çıkan yeni duruma ilişkin üyelerine işbirliği zemininin kurulması, ortak inisiyatifin harekete geçirilmesi, dayanışma ve birlikteliğin sağlanması kolaylaşır. Aile ve sosyal sermaye arasındaki ilişkinin belki de en somut şekli bu ilişki üzerinden anlaşılabilir. Sözelimi iktisadi gelişmenin bir dinamiği olarak ailenin rolü kendini en çok “aile şirketleri” örneğinde gösterir. Fukuyama’nın ‘Güven’ (2005) isimli kitabında aile ve iktisadi teşekküller arasındaki ilişki ülkeler bazında bir açık bir şekilde kurulur. Ayşen Uysal ve Oğuz Toprak’ın ‘Particler’ (2010) isimli çalışması da, siyaset ve aile ilişkisinin sosyal ağ yaratma gücü ve sosyal sermaye potansiyeli açısından iyi bir örnektir. Her iki çalışma da benzer şekilde aileler etrafında örülen sosyal dayanışma ağlarının ortak hedefler için nasıl kullanışlı bir sosyal sermaye kaynağına dönüştüğünü gösterir.

Toplumsal bir aktör olarak ailenin üstlendiği rolün sosyal sermaye gücü de önemli bir başlık olarak incelenmeyi hak eder. Furstenberg’e göre; “ailelerin, kendilerini çevreleyen topluluklarla ilişkisi, hem aileler için hem de topluluklar içinde sosyal sermayeyi yaratan işlemlerin anlaşılması için önemlidir. Bir ailenin komşularla veya daha geniş topluluklarla bütünleşmesi veya onlardan izole olması, belki de onun sosyal sermayeyi yönetebilme becerisinin en önemli habercisidir” (2012; 62). Bu anlamda aile ve diğer topluluklar arasında kurulan etkileşim alanlarının varlığı işlerlik kazanmış bir toplumsal hayatın göstergesidir. Topluluğun ortak beklentilerinin gerçekleştirilmesi veya karşılaşılan problemlerin giderilmesinde ailenin bir toplumsal aktör olarak ön plana çıkması –okul aile birlikleri, komşuluk ve mahalle dernekleri, anneler birliği gibi- onun sahip olduğu potansiyel sosyal sermaye kaynaklarını işletebildiğini gösterir.

Din ve Sosyal Sermaye

Din, insanların uzun zamandan beri iştirak ettiği ve katılım sağladığı toplumsal kurumlardan birisidir. Hemen her insan birlikteliğinde din ve onun yerine ikame edilen benzeri yapılanmalara rastlanmaktadır. Temel ihtiyaçlar kadar önemli olabilecek bu duygu sosyologların da oldukça dikkatini çekmiş ve din kurumu üzerine incelemeler de bulunmuşlardır.

Din kurumunun, bizzat insanlar ve toplum eliyle inşa edilen bir yapılanma olduğu fikri Durkheim tarafından dillendirilirken; insanlık ve toplum için rasyonel ve pozitif bir din oluşturma fikri de Comte tarafından öne sürülmüştür. Bu teorilerin ortak özelliği, dinin birey vasıtasıyla inşa edilmesi veya toplumun ürünü olması gerektiği görüşünün hakim olmasıdır. Kutsalın tanımlanmasında, aşkın referansların bir kenara bırakılarak kutsalın bireye ve topluma içkin referanslarının öne sürülmesi bu fikirlerin temel varsayımdır. Weber, dinin toplumsal dönüşüme olan etkisinden bahsederek Durkheim ve Comte’dan farklı bir yol izlemiştir. Berger ise dinin toplumsal yapılandırma işlevinden ve dinin diğer işlevsel yönlerini ele alarak dinden doğan kurumlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu açıdan din kurumunun kendisinin ötesinde dinden doğan kurumlar veya dini yapılanmalar da birer sosyal sermaye kaynağı olarak ele alınabilecek durumdadır.

Din kurumunun yardımlaşma, dayanışma gibi hususlarla örtük bir biçimde toplumsal biraradılığı sağladığı görülür. Modern bakış açısıyla uygulanmaya çalışılan sosyal projeler ve yardım faaliyetleri din kurumunun en doğal işlevi olan toplumsal yapılandırma işlevinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadırlar. Başka bir kavramla ele alınacak olursa dinin dışsallaşması, dinin topluma yansımaları ortaya çıkan kurumlar ve yapılanmalar, insanoğlu için yapılması gerekenler noktasında değerlendirilmelidir (Tecim, 2011: 59). Dinin sosyal sermayeye olan etkisini ortaya koymak, dini yapılanmaların ve dinin diğer toplumsal yapılandırma işlevlerinin tespit edilebilmesi anlamına gelmektedir.

Örneğin; genç sağlığı üzerinde dinin etkisini araştıran Wallace (2008); şehrin fakir bölgelerindeki gençlerin uyuşturucu kullanma alışkanlığının düşürülmesinde dini katılımın olumlu etkisini bulgulayan Johnson (2008a); risk altındaki çocuklara ulaşmada dini yapılanmaların (kilise, yardım organizasyonları) etkisini bulgulayan Loconte ve Fantuzzo (2008); Johnson’ın (2008b) Afrika ve Amerika kiliselerinin, siyah gençlerin suça bulaşma oranının azaltılmasındaki etkisini inceleyen çalışmalar din ve sosyal sermaye ilişkisine toplumsal fayda ekseninde dahil edilebilir. Bu olumlu örnekler sosyal sermayeyi artırıcı ve bir arada yaşamayı güçlendirecek olan etkenlerdendir. Bu örnekler göstermektedir ki dini yapılanmalar gönüllü

faaliyetlere katılımı artırmakta, organizasyonel örgütlenmelere imkan tanımakta, bireylerin toplumsal ağlara dahil olmasına katkıda bulunmaktadır. Makro perspektifle değerlendirilecek olursa din kurumu, gönüllü faaliyetlere kapı aralaması, beşeri sermayeyi artırması, grup içi güveni artırması ve yardım organizasyonlarını oluşturabilme gücü ekseninde sosyal sermaye kaynağı olmaktadır

Sosyal sermayenin din kurumu ile olan ilişkisi din kurumunun yapısal özelliklerinin yanında dinden kaynaklanan etkileşim süreçleri ve kurumsal yapılanmaların fonksiyonları ekseninde de değerlendirilmektedir. Ortaya konulan bulgular, ilişkilerin düzenlenmesi ve artırılması anlamında dinin organizasyonel yapılanmasıyla ilgili olarak değer kazanmaktadır. Kısaca bu ilişkiler ve etkileşimler açısından oluşan değişkenlerin ortaya koyduğu gerçekliğe “dini sosyal sermaye” demek mümkündür.

Dininin gereklerini yaşamak bir özgürlükler sorunu olarak ele alınabilecek bir durumdur. Dinin, sosyal sermayeye olabileceği özelliği ise bizzat dini değerleri içselleştirme ve dinin öngördüğü ideal insan tipolojisine sahip olmayla daha çok alakalı görülmektedir. Din kaynaklı ortaya çıkmış olan kurumsal yapılar ise, birlikte iş yapabileceği yeteneği ve ağsal yapılara dâhil olmayı teşvik etmesi dolayısıyla sosyal sermayeye dair bir perspektif sunacaktır. Şu halde dinin sosyal sermayeye olan etkisini, kişisel özellikler bağlamında dindarlık olarak ve bireyin başkalarıyla etkileşimi açısından ise organizasyonlar, ağsal yapılanmalar ve kooperatifleşme olarak ele alınabilir.

Bu itibarla din kurumunun güveni ve sosyal sermayeyi artırdığını öne süren ve bu görüşü destekleyen araştırmacıların görüşleri şu maddelerle özetlenebilir (Tecim, 2011: 65)

- Din, toplum içerisinde bir arada olabilmeyi ve işbirliğini artırır.
- Bu sayede komşular ve akrabalar etkin bir etkileşim içerisine çekilirler.
- Din kurumu, topluluk anlayışını diri tutarak, topluluk duygusunu açığa çıkarır.
- Yardım ve topluma hizmet ekseninde ortaya çıkan sivil ve gönüllü faaliyetlere öncülük eder.
- Yukarıda sayılan imkânları elverişli kılan din kurumu veya dini yapılanmalar ortak bir hafıza oluştururlar. Başka bir deyişle takipçilerine bu değerleri öğretirler.
- Sosyal ve ahlaki davranışlarda (kürtaj, uyuşturucu kullanımı, boşanma oranlarına etkisi, suç eylemlerine iştirakin önlenmesi vb.) etkiye sahiptir.

Dinin birleştirici gücünün yanında, her ne kadar onun teolojik özsel yapısından kaynaklanmasa da maalesef din, Fukuyama'nın da (2011: 22) ifade ettiği gibi “...dinin bütün biçimlerine sosyal sermayenin bakış açısı pozitif değildir. Mezhepçi yaklaşımlar hoşgörüsüzlük, nefret ve şiddet doğurabilir.” Dini cemaatlerin, mezheplerin, doktriner ayrılıkların inananlar için hoşgörü ve işbirliğine yönelik iyi bir fırsat olmasının rağmen süreç iyi yönetilemediği takdirde yıkıcı sonuçlarla karşılaşılacaktır. Tarihte yer almış uzun süreli in ve mezhep savaşları bu olgunun kanıtlarıdır. Dindar ya da dindar olmayan her bireyin din özünde olmayan ancak onun yanlış yorumlanması veya güncel-tarihsel siyasete alet edilmesi dolayısıyla yıkıcı etkilerinin olabileceği göz ardı edilmemelidir. Putnam'da (2000: 355) dini grupları, özellikle köktendinci kiliseleri, hoşgörüsüzlükle ve grup dışına olan olumsuz yargılarla bağdaştırır.

Grup içi değerlerin yoğun bir şekilde paylaşılması ve grup içi normların özümsemesi ve uğruna fedakarlıklarda bulunulması sonucunda, grup dışına yönelik ötekileştirici ve olumsuz bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısı grup dışına yani farklı olana karşı hiçte hoşgörülü ve anlamacı olmamaktadır. Grup dışı belirli bir zaman sonra düşman olarak görülebilmekte ve bir karşıtlık ve çatışma merkezi haline gelmektedir.

Fukuyama (2011: 6) Güven çapı kavramıyla tam da bu olgunun sonuçlarına dair bir analiz ortaya koymaktadır. Ona göre; sosyal sermaye içeren bütün gruplar belirli bir güven çapına sahiptir. Eğer bir grubun normları pozitif dışsallık üretirse güven çapı grubun kendisinden daha büyük olabilir. Ama güven çapı birçok büyük şirkette ve grupta olduğu gibi üyelerinin ve liderlerinin ötesine geçemezse küçük kalır. Bu anlamda modern toplum, “eş merkezli ve üst üste gelen güven çapları dizisinden” oluşabilir.

Dini yapılanmalar özünde bir gruptur ve her daim ahlaksal, davranışsal ve zihinsel anlamda kendi grubunun sınırlarını belirlemektedir. Kendi sınırlarını belirleyen ve kendisini tanımlayan bir cemaat, mezhep, organizasyon veya yapılanma spontane bir şekilde ötekini de ortaya koymakta ve grup dışını oluşturmaktadır. Dini yapılanmalar da en çok eleştiri bu noktada yapılmaktadır

3- Türkiye’de Aile ve Din Eksenli Sosyal Sermayeyi Anlamak

Türkiye’de gerçekleştirilen karşılaştırmalı çalışmaların ve analizlerin neredeyse ittifakla ortaya koyduğu bir bulgu ülkemizin sosyal sermayesinin düşük olduğudur. Her ne kadar sosyal sermaye konusunda üzerinde uzlaşma sağlanmış bir ölçüm aracı olmasa da bazı değişkenler bu ölçüme ışık tutacak veriler sunmaktadır. Bu değişkenler arasında güven, sivil ve siyasal katılım, dayanışma ve işbirliği, topluluk duygusu, değerler vb. gibi değişkenler sayılabilir. Özellikle kişilerarası güven oranları ve sivil toplumsal faaliyetlerin çeşitliliği ve katılım oranları itibarıyla ifade edildiğinde ülkemizde sosyal sermaye rezervlerinin oldukça düşük olduğu bulgulanmıştır (Kalaycıoğlu, 2007; Aydemir, 2011; Aydemir ve Özşahin, 2011; Tecim, 2011; Tüysüz, 2011). Bu gerçeği dillendirmenin temel gerekçeleri uluslar arası dolaşımda olan sosyal sermaye göstergelerinin ülkemiz özelinde incelendiğinde oranların düşük seviyelerde olmasıdır. Söz gelimi DDA’dan alıntılanan bir gösterge olarak genel güven indeksinde Türkiye dünya ülkeleri içerisinde son sıralarda yer almaktadır (bkz. Tablo 1).

Genel Göstergeler

Tablo 1. Genel Güven İndeksi

Ülkeler	İnsanların çoğuna güvenilebilir	Çok dikkatli olmak gerekir
Norveç	74.2	25.8
İsveç	68.0	32.0
Finlandiya	58.9	41.1
İsviçre	53.9	46.1
Çin	52.3	47.7
Gana	8.5	91.5
Peru	6.3	93.7
Ruanda	4.9	95.1
Türkiye	4.9	95.1
Trinidad - Tobago	3.8	96.2
Dünya Geneli	26.1	73.9

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Bir başka önemli sosyal sermaye göstergesi olarak değerlendirilen sivil toplum örgütlerine katılımın gösterildiği tabloda ülkemizde sivil katılımın örgütsel düzeyde %1,45 oranında olduğu görülmektedir. Bu oran dünya geneli ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. (Bkz. Tablo 2)

Tablo 2. Sivil toplum örgütlerin aktif/pasif üyelik durumları

Aktif/pasif üyelik...	Üye Değil	Pasif Üye	Aktif Üye
Cami veya dini organizasyonlara	97.6	1.1	1.3
Spor veya boş zaman derneklerine	96.5	1.5	1.8
Sanat, müzik ve eğitsel organizasyonlar	97.1	1.4	1.5
İşçi sendikaları/birlikleri	97.1	1.7	1.1
Siyasal parti örgütleri	94.7	3.0	2.3
Çevre örgütleri	98.8	0.4	0.8
Profesyonel organizasyonlar	97.2	1.3	1.5
Gönüllü / insani organizasyonlar	97.8	1.4	0.8
Herhangi diğer organizasyonlar	98.3	1.3	0.4
Ortalama	97.23	1.45	1.27

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Sosyal sermaye rezervlerinin anlaşılması için önemli gösterge unsurlar, değerler olarak görülen bu iki değişken başlık bile kendi başına ülkemizdeki durumu resmetmektedir. Kurumsal ilişkiler ve genelleştirilmiş güven göstergeleri ile ülkemize bir projeksiyon tutulduğunda elde edilecek veriler ile farklı bir açıdan bakıldığında elde edilen veriler farklılaşmaktadır. Bu belki de Türkiye özelinde bir sosyal sermaye okumasının uluslar arası standartların dışında yapılması gerektiğini vurgular. Bu çalışmanın sosyal sermayenin anlaşılmasında belirlediği bakış açısı ve göstergeler tam da bu amaçla derlenmiştir. Yakın toplumsal ilişkilerin sosyal sermaye üretme gücüne referansla hareket eden bu yaklaşım denemesi, ülkemiz için anlaşılabilir ve kullanışlı olacak olan sosyal sermaye kaynağının aile ve inanç merkezli olabileceğini öngörmektedir. Türk toplumunun yapısal dinamikleri, aile ve inanç noktasında özellikle batı toplumundan

ayrılmaktadır. Halbuki yapılan çalışmalarda güven ve inanç temelli bulgular batı toplumlarının kültürel perspektifi ile yapılan sorgulamaların sonuçları olmaktadır. Bu savı desteklemek için ise DDA'nın bazı bulguları incelendiğinde, aile temelli sosyal sermaye gücünün dikkate değer boyutlarda olduğu söylenebilir. Buna göre dünya ölçeğinde kıyaslandığında aileye atfedilen önem ve değer Türkiye özelinde oldukça yüksek düzeylerde görülmektedir. Türk insanı için ailenin önemi, üzerinde hemfikir olunan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile ile ilgili göstergeler

Tablo.3 Hayatınızda Ailenin Önemi

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	1316	97.7	71976	86.7
Önemli	28	2.1	6874	8.3
Önemli Değil	1	0.1	670	0.8
Hiç Önemli Değil	1	0.1	154	0.2
Cevapsız	1	0.1	263	0.3
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Bu konuda destekleyici bir diğer tespit ise aileye duyulan güven düzeyinin dünya ortalamasından yüksek oluşudur. Ailesine güvendiğini ifade eden insanların oranı Türkiye için %95,6 iken, dünya genelinde bu ortalama %74,3 düzeyinde bulgulanmıştır. Ülkemiz için öngörülen tespit edilen güven çapının aile ile güçlü bir bağının olduğu böylece tespit edilmiştir. Bu değişkeni destekler mahiyetteki diğer çalışmaları gerçekleştiren Topçuoğlu (2003) ve Özdemir (2006) aile temelli sosyal sermayenin aile şirketleri olarak nasıl vücut bulduğunu göstermektedir. Aile etrafında inşa edilen güven çapı, ortak hedefler ve beklentilerin gerçekleştirilmesinde oldukça kullanışlı sosyal sermaye rezervlerine sahip görünmektedir. Bu çalışmalar, aile ve sosyal sermaye arasındaki güçlü bağı ortaya koymasıyla önemli bir gerçeği tespit etmiş olmaktadır.

Tablo 4. Ailenize ne kadar güvenirsiniz.

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Oldukça Güvenirim	1286	95.6	61694	74.3
Biraz güvenirim	51	3.8	9972	12.0
Güvenmem	8	0.6	1407	1.7
Hiçbir şekilde güvenmiyorum	0	0	349	0.4
Fikrim Yok	1	0.1	157	0.2
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Aile, değerler ve sosyal sermaye bağlantısına değinen bir örnek olarak çocukların kendilerini aileleriyle özdeş görmeleri, onların takdirini kazanma çabası önemli bir değer olarak tespit edilmektedir. Bu bir anlamda ailenin değer üretme gücüne işaret eder. Dünya ülkeleri ile kıyaslandığında aileye atfedilen önem gençler için halen geçerli bir bağlanma ve sosyal kontrol mekanizması olarak görülebilir. Bu gerçeği dile getiren Esmer'e (2010) göre Türkiye'de aileye atfedilen önem, dünya ortalamasının çok üstündedir. Modern dünyanın temsilcisi ve sosyal sermaye rezervleri görece yüksek ülkelerle kıyaslandığında Esmer dikkat çekici tespitlerde bulunuyor. Ona göre; (2010: 2) "Avrupa ülkelerinde, özellikle Kuzey Avrupa'da aile içi bağların nispeten kopuk olduğu, bu değerlere verilen önemin az olduğu anlaşılıyor. Ama öte yandan, özellikle Kuzey Avrupa'da ruhsal-nörolojik bozukluklar ve intiharın en önemli sağlık problemleri arasında yer aldığı biliniyor. Özellikle Finlandiya'nın gençlerinde görülen depresyon, madde bağımlılığı ve intihar oranları bu durumun aile ilişkileriyle olan bağlantısını akla getiriyor" (bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Hayatta en önemli amaçlarımdan birisi, anne ve babamın benden gurur duymasdır.

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	618	45.9	29491	35.5
Katılıyorum	622	46.2	34354	41.4
Katılmıyorum	18	1.3	10555	12.7
Kesinlikle Katılmıyorum	2	0.1	2396	2.9
Fikrim yok	84	6.3	2373	2.9
Cevapsız	2	0.1	646	0.8
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Ailenin Türkiye için önemli bir değer ve sosyal sermaye kaynağı olarak görülebileceği fikri çocuk üzerinden de tespit edilebilir. Türkiye’de ailelerin çocuklar üzerindeki sosyal kontrol mekanizması rolünü sürdürmeleri onların yetişmesindeki tercihlerinde de görülebilir. Toplumsal kural ve birliktelik esaslarının çocuğa benimsetilmesi gerektiği elde edilen verilerden de görülebilir. Bu konuda Topçuoğlu’nun öncülüğünde hazırlanan TAD araştırmasının (2010) verileri dikkat çekici sonuçlar ihtiva etmektedir. Bu araştırmaya göre aileler çocuklarını kendi ayaklarının üzerinde duracak şekilde yetiştirilidir’ şeklindeki yargıya % 90 oranında katıldıkları belirtmişlerdir. Diğer yandan ‘18 yaşını doldurmuş bir erkek geleceği ile ilgili kararları kendisi vermelidir’ şeklindeki yargıya ise %56,4 oranında katıldıklarını, aynı yargının kızlar için düşünüldüğündeki katılım oranının ise % 47’ye gerilediğini görüyoruz. Bu veriler Türkiye’de ailenin çocuğu üzerinde halen nüfuzunun olduğunun bir göstergesidir.

Tablo 6. Türkiye Geneli/ Çocuğunuzun Sahip Olmasını İsteddiğiniz Nitelikler

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Bağımsız Davranış	528	39.4	42756	51.9
Çalışkanlık	1061	79.2	46277	56.2
Sorumluluk Duygusu	1008	75.2	59758	72.6
Yaratıcılık	301	22.4	19260	23.4
Hoşgörü ve Sorumluluk Sahibi	944	70.4	58563	71.1
Tutumluluk, Parasına ve Malına Özen	524	39.1	32051	38.9
Sebat, Azim Kararlılık	493	36.8	31333	38.1
Dindarlık	567	42.3	34178	41.5
Bencil Olmama	421	31.4	28221	34.3
Söz dinleme ve İtaatkarlık	617	46.0	35409	43.0
Toplam	1340	100	82332	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Türkiye’de ailelerin çocukları üzerindeki etkisi, onları yetiştirirken içselleştirmelerini istedikleri değerlerin ve özelliklerin neler olduğu üzerinden de görülebilir. Buna göre ailelerin çocukları için sahip olmasını istedikleri değerler veya özellikler Topçuoğlu’nun (2010:180) tespitlerine göre şu şekildedir; Üniversite mezunu olmaları %90,2; Aile büyüklerine saygılı olmaları %96,4; sorumluluklarını yerine getirmeleri %95,7; özgüvenli olmaları %95; bağımsız düşünebilmeleri ve karar verebilmeleri %90,4; kendi hakkını gerektiğinde savunabilmeleri %93,8; eli açık (cömert) olmaları %66,1; İleride zengin bir kişi olmaları % 48 gibi bulgular çocuk yetiştirmede ailelerin önem verdiği değerler olarak görülebilir. Bu sonuçlarla paralel olarak okunabilecek olan DDA’nın verileri de açıklayıcı olabilir (bkz.Tablo 6). Tabloda görülen bireysel özelliklerden çalışkanlık belirgin şekilde dünya ortalamasının üzerinde arzu edilen bir haslet olarak tespit edilmiştir.

Tablo 7. Bir çocuğun mutlu bir şekilde büyüebilmesi için hem anneli hem babalı bir eve ihtiyacının tespiti.

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	47	3.5	9658	11.6
Katılıyorum	1295	96.2	61124	73.7
Fikrim Yok	4	0.3	996	1.2
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Türkiye’de çocuk yetiştirme konusunda dikkat çekici bir özellik ise yapısal olarak ailenin önemli olduğu vurgusudur. Çocuğun sağlıklı gelişimi ve mutlu olması için hem annenin hem de babanın olması gerektiği fikri Türkiye’de güçlü bir şekilde savunulmaktadır. Dünya geneli ile kıyaslandığında bu yargının yüksek bir destek bulduğu görülmektedir. Bu yargıyı tamamlayan bir diğer veri ise parçalanmış aile ya da tek ebeveyn ailesi olarak beliren yeni yapılar Türkiye’de şiddetle karşı çıkıldığını görülmektedir. Tek ebeveyn olarak kadının uygun olmadığı fikrini Türkiye toplumu kabul etmemektedir. Oysa diğer dünya ülkelerinde durum sanki kabullenilmeye doğru gitmektedir. Bu tespitler sağlıklı ve bütünlüklü bir aile yapısının ülkemizde savunulduğunun bir kanıtıdır (bkz. Tablo 7 ve 8).

Tablo 8. Tek Ebeveyn Olarak Kadın

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Uygundur	113	8.4 %	24983	30.1 %
Uygun Değildir	1182	87.8 %	42067	50.7 %
Duruma Göre Değişir	29	2.2 %	10793	13.0 %
Fikrim Yok	19	1.4 %	1921	2.3 %
Cevapsız	2	0.2 %	479	0.6 %
Toplam	1346	100%	82992	100%

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Türkiye toplumunda kadına biçilen önemli bir görev olarak ev kadınlığı tespit edilen dikkat çekici bir başka veridir. Dünya değerler araştırmasının tespit ettiği bu bilgi kadına ilâştirilen görevlerinin nasıllığına ve hangi düzeyde algılandığına işaret ediyor. DDA’da yer verilen bilgiye göre Türkiye’de ev kadınlığı %74,1 oranında bir görev olarak algılanırken, dünya genelinde bu oran % 55,8 oranındadır (bkz. Tablo 9). Bu verileri destekleyen diğer bulgular ise TAD araştırmasında da görülebilir. Bu araştırmada yer verilen ifadeler ve katılım oranlarına bakılırsa; ‘bir kadının asıl görevi çocuk bakımı ve ev işleridir’ %50,8; Ev işlerinden kadın kadar erkek de sorumludur %64,1 şeklinde tespit edilmiştir.

Tablo 9. Ev kadını olmak da bir görevdir.

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılıyorum	317	23.6	17132	20.6
Katılıyorum	680	50.5	29189	35.2
Katılmıyorum	220	16.3	22220	26.8
Kesinlikle Katılmıyorum	71	5.2	7018	8.5
Fikrim Yok	54	4.0	3809	4.6
Cevapsız	5	0.4	513	0.6
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Aile ve evlilik ile ilgili olarak Türkiye özelinde bir değerlendirmeyi hak eden bir diğer tablo ise evliğin algılanmasına ilişkindir. Evlilik dışı birlikte yaşama düşüncesinin günden güne arttığına bir ifadesi olarak değerlendirilebilecek bu tabloya göre katılımcıların evliliğin modası geçmiş bir kurum olduğu fikrine Türkiye’de %94,5 oranında karşı çıkılmış, dünya genelinde ise aynı düşünceye %65,5 oranında karşı

çıkılmıştır. Görüldüğü gibi ülkemizde evlilik ile kurulan aile birliğinin halen ciddi bir temsil ve tercih gücü vardır (bkz. Tablo 10).

Tablo 10. Evlilik modası geçmiş bir kurumdur.

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Katılmıyorum	1272	94.5	54387	65.5
Katılıyorum	63	4.7	11449	13.8
Fikrim Yok	9	0.7	2699	3.3
Cevapsız	1	0.1	523	0.6
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Din ile ilgili göstergeler

Sosyal sermayenin yakın toplumsal ilişkiler üzerinden anlaşılmasında önemli bir durak da din kurumudur. İnsan için inançlar hemen her dönemde birleştirici ve ayrıştırıcı olma potansiyeli taşımışlardır. Bu anlamda dinin toplumsal bağlamı inanları için bağlayıcı ilişkiler geliştirmesine imkan tanırken, diğerleri için bir ayrışmanın ve hatta çatışmanın kaynağı olarak da görülebilmektedir. Buna göre, din sosyal sermaye ve toplumsal düzen için olumlu bir potansiyele sahip olduğu gibi, ayrıştırıcı ve komplaktırıcı bir olumsuz güce de dönüşebilmektedir. Bu yaşanan toplumsal hayatın din temelli yaklaşımlarda kurulduğunda karşılaşılabilecek olası imkan ve problemleri de vurgular. Bununla birlikte din ve toplum ilişkisini olumlayıcı sosyal sermaye düzleminde kurduğumuzda karşımıza farklı bir bağlam çıkar. Bu anlamda din toplumsal düzenin sağlanması adına insanlığa önemli imkanlar ve süreçler sunar. Bu gerçeği dile getiren Alain De Botton (2012;56) seküler dünyanın dini toplumsal hayattan çıkarma girişiminin yanlış olduğunu, dinin toplum için düzen ve sosyal kontrol sağlayan yönünü göz ardı etmenin, yaşadığımız sorunların kaynağı olduğunu adeta itiraf eder. Dinlerin insan doğasını çok iyi bildiğini ve insanların topluluklar halinde yaşamayı başarmaları için gerekli olan eğilimlerin nasıl şekillendirilebileceğini de dile getirir.

Tablo 11. Hayatınızda Dinin Önemi

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	1004	74.6	38495	46.4
Önemli	223	16.6	17586	21.2
Önemli Değil	83	6.2	13535	16.3
Hiç Önemli Değil	34	2.5	8852	10.7
Fikrim Yok	1	0.1	1063	1.3
Cevapsız	1	0.1	437	0.5
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Yukarıda ifade edilen düşüncenin dayanaklarına baktığımızda DDA'da dinin insanların hayatındaki önemi Türkiye'de %91,2 oranında olduğunu buna karşın dünyanın diğer ülkelerinde bu oranların %67,6 oranında olduğunu görüyoruz. Bu oranlar itibarıyla Türkiye'de din halen güçlü bir motivasyon kaynağıdır şeklinde bir yargıyı dile getirebiliriz (bkz. Tablo 11).

Tablo 12. Dindarlık Düzeyi

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Dindar bir kişiyim	1090	81.0	56054	67.5
Dindar bir kişi değilim	223	16.6	20028	24.1
Ateistim	7	0.5	3997	4.8
Fikrim Yok	8	0.6	1852	2.2
Cevapsız	18	1.4	979	1.2
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Din ve dindarlık ilişkisi, dinin inananlar üzerindeki gücüne işaret eder. Dindarlığın temsili ise ritüellerde, dinin insanlara sunduklarının kabulünde ve onları yönlendirebilmelerinde görülebilir. Bir nevi dindarlığın toplumsal pratiği insanların eylemlerine dinin doğrudan nüfuz ettiğinin bir göstergesidir. Bu etkinin olumlu sonuçları olabileceği gibi yukarıda da bahsedildiği gibi ayrıştırıcı ve olumsuzlayıcı sonuçları da olabilir. DDA'dan elde edilen verilere bakıldığında Türkiye toplumunun kendini büyük oranda dindar olarak algıladığını görebiliriz. Bu dindarlığın nasıl anlaşılması gerektiği tam olarak açık olmasa da insanların kendilerini din ile tanımlamaktan çekinmemiş olması da önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Dünya ortalamasına bakıldığında Türkiye'nin bu yönünün daha ağır bastığı görülecektir.

Tablo 13. Dini Kurumlar (Cami Kilise, sinagog) aile hayatında karşılaşılan problemlere çözüm sunabilir mi?

	Türkiye		Dünya Geneli	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Hayır	494	36.7	28612	34.5
Evet	755	56.1	38857	56.8
Fikrim Yok	77	5.8	5167	6.2
Cevapsız	20	1.5	948	1.1
Toplam	1346	100	82992	100

Kaynak: Dünya Değerler Araştırması (2007)

Din ve toplumsal düzen ilişkisi üzerinden olumlu sosyal sermaye rezervlerine işaret edilmesi gerektiğinde dinin bir takım sorunları çözüme kavuşturabilme gücünün anlaşılması gerekir. Bu bağlamda ilk olarak dini kurumların aile ile ilgili problemleri gidermede olumlu etkilere sahip olabileceği fikri üzerinde ittifak edilen bir değer olmasa da önemli bir toplumsal desteğe sahip görünmektedir. Toplumsal sorunlar karşısında dinin sosyal sermaye üretme potansiyeli yoksulluğun azaltılması, yardımlaşma ve hayırseverlik davranışlarında da kendisini gösterir. TÜSEV tarafından hazırlanan “Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet” raporunda belirtildiği üzere, Türkiye’de vatandaşların %80’i bir şekilde (zekât ve fitre gibi dini bağışlar, zorunlu bağışlar, dilencilere verilen bağışlar, sivil toplum kuruluşları ve vakıflara yapılan bağışlar) bağış yaptığını belirtmekte, ancak bağışçıların sadece %18’i bir sivil toplum kuruluşuna bağış yapmaktadır. Araştırmanın ortaya koyduğu bir başka gerçek ise herhangi bir yardımda bulunurken insanların %50,9’unun dini vecibelerine - zekat, sadaka gibi – göre hareket ettikleridir. Türkiye’de en fazla yapılan hayırseverlik faaliyetine ilişkin sorulan soruya; İhtiyaç sahiplerinin hayatlarını kolaylaştırmak %26,4; Dini vecibelerini yerine getirmek %20,9; yoksul bölge ve mahallelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli kurumlara bağış %18,8 ve cami gibi dini ibadetleri kolaylaştırıcı hizmetleri yerine getirmek %10,1 gibi cevaplar verilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de hayırsever faaliyette bulunanların bunları yapmalarının sebeplerinin sorulduğu soruya en yüksek cevap ‘dini vecibeleri yerine getirmek’ %32,5 şeklinde olmuştur. Bu araştırmaya katılanlara sorulan bir diğer soruda geçen yıl zekat (zekat verenlerin oranı %39,9) veya fitre (fitre verenlerin oranı %79,3) verenlerin oranı oldukça yüksek tespit edilmiştir (Tüsev, 2006).

Sosyal sermaye kavramının arkasındaki literatür, kendilerini bir topluluğun parçası olarak gören bireylerin, birbirleriyle daha verimli ilişkiler kurma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir (Tüsev, 2006: 107). Bu eğilimi besleyen, insanları motive eden unsur olarak dinin sosyal sermaye potansiyelinden bahsedilebilir. Bununla birlikte insanların dini ve geleneksel değerler eşliğinde dayanışma ve yardımlaşma duygusunu kayıt dışı olarak -kişisel ya da küçük çaplı organizasyonlar marifetiyle- yoğun bir şekilde sürdürdüğünü söylemek yanlış olmaz (Aydemir: 2011: 66). Yine bu tercihe yön veren önemli motivasyon kaynaklarından birinin de dini kabuller olduğu ifade edilebilecektir. Zira kurumlara yapılan bağışların dikkat çekici bir kısmı da yine dini motivasyonlar neticesinde gerçekleştirilmektedir (bkz. Bikmen ve Meydanoglu, 2006)².

² Kurumlara (STK'lara) yapılan bağışlar söz konusu olduğunda ağırlıklı olarak cami yaptırma dernekleri ve Kuran kursları gibi dini kuruluşlara (% 31,6), Türk Hava Kurumu'na (%18,5) ve hayır işleri yapan kuruluşlara (% 6,7) yapıldıkları ortaya çıkmıştır. (Bikmen ve Meydanoglu, 2006: 46).

Tüm bu göstergeler üzerinden din ve sosyal sermaye ilişkisi kendini oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Toplumsal işleyişin hızlandırılması ve kolaylaştırılmasında din kurumunun işlevsel ortaklığı, yaşadığı topluma karşı kendini sorumlu hisseden bireylerin dini kurumlar üzerinden karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ağlarını inşa edebilme becerisi üzerinden rahatça izlenebilmektedir. Bu anlamda bir sosyal sermaye unsuru olarak dinin rolü belirginleşmektedir.

4-Sonuç

Yaşadığımız dünyanın toplumsal sorunlarına gerçekçi çözümler bulma arayışlarının bir sonucu olarak keşfedilen bir kavram olarak sosyal sermaye yoğun bir ilgi görmektedir. Sosyal sermaye kavramına ilişkin analizler ülkemizde de bazı sıkıntılarla beraber devam etmektedir. Bu sıkıntılar, kavramın nasıl tanımlandığı, boyutlarının neler olduğu, nasıl ölçülebileceği ve etkisinin ne olduğu gibi sorunları içeriyor olmasının yanı sıra ülkemiz koşullarında nasıl uyarlanabileceği ve incelenebileceği gibi kritik başlıkları da içermektedir.

Sosyal sermaye son yıllarda batılı bilim çevrelerince de neredeyse tüm toplumsal problemlerin çözülmesi adına kilit bir kavram olarak görülmektedir. Bu açıdan kavrama, sosyal problemlerin çözümünde kullanılabilecek bir modern maymuncuk işlevi yüklenmektedir. Oldukça yüksek bir popülerlik düzeyine ulaşması, kavramın Türk sosyal bilim literatürüne de kazandırılmasının ve Türkiye'nin toplumsal yapısı ve problemleri üzerindeki etkililiğinin test edilmesinin yolunu açmıştır. Fakat bu uyarlama çalışmalarında gözden kaçırılan önemli bir nokta her defasında kendini göstermektedir. Bu çalışmada ortaya koyulan ve tartışılan ise sosyal sermaye kavramını farklı bir perspektifte ele alınmasına kapı aralamaktır. Öyle ki, Türkiye'nin toplumsal yapısına yön veren özgül koşulları görmezden gelen açıklamalar ve incelemeler konuyu kuşatıcı gerçekçi karşılıklar üretmekte zorlanmaktadır. Güven, aile ve inanç temelli yapılanmalar üzerine yapılan vurgular Türkiye toplumunun kendi öz dinamikleri çerçevesince kültürel görecelik anlayışına uygun şekilde dile getirilmelidir. Sosyal güveni ölçen iki şıklı sorular veya dindarlığı sadece kiliseye gitmeyle ölçen test araçlarını aynen kullanmak Türkiye toplumunun dinamikleriyle bağdaşmamaktadır. Aileye, yardımlaşmaya, dini yapılanmalara verilen değer, ve bir arada yaşamaya yapılan vurgu büyük ölçüde bir sosyal sermaye kaynağı olmaktadır. Böylece bu çalışmada diğer benzeri çalışmaların aksine sosyal sermaye kaynağı olarak yakın toplumsal ilişkiler konu edilmiştir. Aile ve din merkezli inşa edilen toplumsallıkların ve dışsallaşma biçimlerinin üretken bir sosyal sermaye potansiyeline sahip olduğu üzerinde durulmaktadır. Gösterilmek istenen klasik anlamda sivil katılımın formel düzlemde yani kurumsallaşmış yapısından ayrı olarak ele alınması ve kişiler arası güvenin ve sosyal sermayenin yakın sosyallikler bağlamında incelenmesi gerektiğidir.

Toplumun temel yapıtaşlarından aile ve aile ilişkilerine dair elde edilen bulgular tekrar hatırlanacak olursa birçok özelliğin dünya geneli ortalamasının üzerinde olduğu görülür. son tahlilde Türkiye'de yapılacak olan bir Sosyal sermaye indeksinde aile kurumu açısından; ailenin ve aile içi ilişkilerin analizi, aile üyelerinin birbirlerine olan desteği ve aidiyet bilincine dair verilerin olması gerektiği görülmektedir. Din kurumu açısından ise; İnanç temelli organizasyonların örgütlenmesi ve etkililiği, özellikle yardımlaşma ve dayanışmaya yaptığı katkısı, inanç temelli olmayan benzer organizasyonlarla kıyaslanarak ele alınmalıdır. Böylece, Türkiye'nin sahip olduğu sosyal sermaye rezervlerinin keşfi ve bu kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerine daha rahat konuşulacaktır. Türkiye toplumundaki değer yapılarının ve referans kodlarının sosyal sermaye için güçlü bir potansiyele sahip olduğu veya sosyal sermaye yoksunu olmadığı görülebilecektir.

5- Kaynakça

Aydemir, Mehmet Ali. *Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2011

Aydemir, M. A. , Özşahin, M.C. (2011). "Türk Demokrasisinde Kayıp Halkı Keşfetmek: Türkiye Örneği Üzerinden Sosyal Sermaye - Demokrasi Bağlantısını Yeniden Düşünmek", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 6, sayı 1, s.42-87.

Aydın, D; Çizakça M.; Çarkoğlu, A. ve Gökşen, F. (2006) *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*, TÜSEV Yayınları No:38.

- Bikmen, F. ve Meydanoglu, Z. (2006). *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci* (Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu). TÜSEV Yayınları No:39.
- Bourdieu, P. (2002). “*The Forms of Capital*”, **Readings in Economic Sociology**. (Editör: Nicole Woolsey Biggart). Oxford: Blackwell Publishing, s.280-291.
- Botton, Alain De. **Ateistler İçin Din**, (çev. Ayşe Ece), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012.
- Cevizci, A. (2002), ‘Değer’. **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coleman, J. S. (1988). “Social Capital in the Creation of Human Capital”, **The American Journal of Sociology**. Volume. 94, pp.95-120.
- Coleman, James S. **Foundations of Social Theory**. 3.Baskı. USA: Harvard University Press. 2000
- Dikeçligil, F. B. (2012). “*Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu*”, **Muhafazakar Düşünce**, yıl:8, sayı: 31 s.21-52.
- Esmer, Y. ve Ertunç, B. (2010). “*Anne Babalarımızın Bizimle Gurur Duymasını İstiyoruz*”, Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi. <http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/tag/dunya-degerler-arastirmasi/> (Görüntülenme: Mayıs 2012)
- Field, John. **Sosyal Sermaye**. (Çeviren: Bahar Bilgen, Bayram Şen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Fukuyama, Francis. **Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**. (Çeviren: Ahmet Buğdaycı). 3.baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Fukuyama, Francis. **Büyük Çözülme: İnsan Doğası ve Toplumun Yeniden Oluşturulması**. (Çeviren: Hasan Kaya). 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009.
- Fukuyama, F. (2011) “*Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum*” (çev: Erhan Tecim, Rukiye Kaya). **Muhafazakâr Düşünce**. Yıl:8, sayı: 29–30, s.3–24.
- Furstenberg, F. F. (2012). “*Sosyal Sermaye ve Aile*”, (çev: Gamze Aksan), **Muhafazakâr Düşünce**, yıl:8, sayı: 31 s.52–76.
- Johnson, B. R. (2008a). “*A Better Kind of High, Religious Commitment Reduces Drug Use Among Poor Urban Teens.*” **Texas: Baylor University Office of Public Relations**, Baylor University.
- Johnson, B. R. (2008b). “*The Role of African-American Churches in Reducing Crime Among Black Youth*”. **Texas: University Office of Public Relations**, Baylor University.
- Kalaycıoğlu, E. (2007). “*State, Civil Society and Political Participation in Turkey*,” **International Studies Meeting**, Chicago, Illinois, February 27- March 3.
- Loconte, J. and Fantuzzo, L. (2008). “*Churches, Charity and Children, How Religious Organizations Are Reaching America’s At-Risk Kids*”, **Texas: Baylor University Office of Public Relations**, Baylor University.
- Lin, Nan. **Social Capital: A Theory of Social Structure and Action**. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.
- Ostrom, E and Ahn, T.K. (2009). “*The Meaning of Social Capital and Its Link to Collective Action*”, **Handbook of Social Capital: The Troika of Sociology, Political Science and Economics**. (Editör: Gert T. Svendsen, Gunnar L.H Svendsen). Cheltenham: Edward Elgar, s.17–35.
- Putnam, R. D. (1995). “*Bowling Alone: America’s Declining Social Capital*”, **Journal Of Democracy**. sayı.6 (1), s.65–78.
- Putnam, Robert D. **Bowling Alone: The Collapse And Revival American Community**. New York: Simon And Sch. 2000.
- Şan, M. K. (2007). “*Sosyal Bilimlerde Yıldızlı Yükselen Yeni Bir Kavram: Sosyal Sermaye ve Türkiye*”, **Sosyoloji Yazıları I: Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması**. (Editör: Mustafa Kemal Şan). İstanbul: Kızıl Elma Yayınları.
- Tecim, Erhan. **Sosyal Güven, Sosyal Sermaye ve Dindarlık Çalışması**. Konya: Çizgi Yayınları, 2011.
- Topçuoğlu, Abdullah. **Akrabalık ve Hemşerilik İlişkilerinin Toplumsal Sermaye Değeri**. Konya: Çizgi Kitabevi. 2003.
- Topçuoğlu, Abdullah vd. (2010). **Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması**, Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Tocqueville, Alexis de. **Amerika'da Demokrasi**. (Çeviren: İhsan Sezal, Fatoş Dilber). İstanbul: Yetkin Yayınları. 1994.

Tüysüz, N. (2011), “*Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması*”, (Uzmanlık Tezi), T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü, Yayın No: 2827.

Uysal, Ayşen ve Toprak, Oğuz. **Particiler: Türkiye'de Partiler Ve Sosyal Ağların İnşası**, İstanbul: İletişim Yayınları. 2010.

Wallace, John M. (2008). “*Is Religion Good for Adolescent Health? A National Study of American High School Seniors*”. Texas: Baylor University Office of Public Relations, Baylor University.